

DOMAGOJ VIDOVIĆ

Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum¹

Južnjak između zapada i istoka

Iako oduvijek postoje najmanje dvije vrste raspravljanja, nazovimo ih radno sjevernjačkom i južnjačkom, i iako je Hrvatska barem na papiru srednjoeuropska i sredozemna država, hrvatske su rasprave već više stoljeća sjevernjačke uz tek pokoju južnjačku noticu koja zaiskri čak i na hrvatskome sjeveru kad riječi postanu suviše (prisjetimo se, primjerice, fizičkoga obračunavanja pravaša Josipa Gržanića iz Senja s banom Khuen-Héderváryjem). Danas se u hrvatskome javnom životu, dakle, uglavnom nastoji pridržavati sjevernjačkih debatnih pravila: utvrditi redosljed govornika i dužinu govora te osigurati da govornika ne prekida nitko osim voditelja rasprave. Na Sredozemlju je, pak, nemoguće raspravljati bez stalnoga upadanja u riječ, gestikuliranja i podizanja tona, a digresije su omiljena stilska figura. Sve se to na europskome sjeveru smatra nepoželjnim, pa i nekulturnim. Dok prvotni tip rasprave usmjeruje govornike na temu i ne dopušta mu da se izgubi u meandrima vlastitih misli, sredozemni vrlo brzo pokazuje vlada li govornik vlastitim govorom i temom, jednostavnije rečeno zna li gdje je stao kad ga se prekine.

Južnjačkomu je načinu izražavanja itekako sklon bio junak naše priče koji je za jednoga svojega suparnika ustvrdio da je „najgluplji od svih ljudi čija je pamet zaglupljena škotskom zobenom kašom” te kojemu se upravo radi neukrotiva temperamenta i teških riječi pripisala uzrečica iz naslova *Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum (Oprosti mi, Gospodine, jer sam Dalmatinac)*. Proučavatelji života svetca kojemu se ona pripisuje tvrde kako, iako nigdje u vrelima nisu pronašli tu uzrečicu, ona upravo njemu najbolje pristaje. Poput njegove čudi, nestašno je i neukrotivo zvono župne crkve na otoku, koje me počesto budilo, pogotovo tijekom važnijih blagdana, na koje sam se još kao dijete naviknuo, a na koje se izletnici iz domovine i inozemstva znaju požaliti. Znao sam se upitati i zašto je tako živahan svetac izabran za zaštitnika župe koju nekako najviše ćutim svojom. Znatizelji sam udovoljio tek nedavno doznavši da je prvi župnik u Pučišćima na otoku Braču don Bernardin Prodić bio učenjak te je zbog toga za zaštitnika župe 1566. odabrao jednoga od najvećih kršćanskih intelektualaca. Još se prije osamostaljivanja te bračke župe 1454. u Stipanskoj luci spominje straževnički župnik don Marin Jeronim te Pučišćani 1564. Jeronim Grego i Jeronim Langobardo, a nedugo nakon njezina osamostaljivanja i Jerko Iveljić (1589.). Očito je navedeno svetačko ime već u srednjovjekovlju bilo dijelom mjesnoga osobnoimenskog fonda.

¹ Rad je izrađen na istraživačkome projektu *Istraživanje antroponimije na tlu Hrvatske u XV. stoljeću – CroNomaXV* (IP-2018-01-6053), koji u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost i koji se provodi na ustanovi nositelju projekta Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Vita et transitus sancti Hieronymi

Sad kad smo otkrili komu ćemo posvetiti iduće retke, napomenimo da godina rođenja i smrti te položaj grada u kojemu se rodio taj svetac nisu pouzdano utvrđeni. Sofronije Euzebije Jeronim, nama poznatiji kao sveti Jeronim, rodio se sudeći po većini izvora između 340. i 342., a po nekima 347. u Stridonu, mjestu na granici između rimskih pokrajina Panonije i Dalmacije. Granica je između tih dviju pokrajina u svojem središnjem dijelu tekla nešto južnije od Save. Kao mjesto na kojemu se nalazio Stridon, spominju se Strmica kod Knina, Strzanj kod Šuice, Bugojno, Uskoplje, područje između Staroda kod Ilirske Bistrice i Trsata, Zrenj u Istri i Strigova u Međimurju, a najčešće Bosansko Grahovo i Grahovsko polje. Jeronim je podrijetlom najvjerojatnije bio romanizirani Ilir. Oko 360. došao je u Rim. Ondje je kršten kao odrasla osoba. Školovao se u Trieru (tadašnjoj Galiji, današnjoj Njemačkoj). Godine 373. odlučio se za putovanje na istok: proputovao je Trakiju, Malu Aziju i Siriju. Isprva je živio u Antiohiji, gdje se upoznao s učenjem Apolinara Laodicejskoga. Od 374. do 379. živio je pustinjačkim životom u pustinji sjeverozapadno od Antiohije te je upravo ondje konačno odabrao vlastit životni put. Naime, za vrijeme napada groznice doveden je pred sud Svevišnjega kako bi se opredijelio između svjetovnih (pod utjecajem je Elija Donata zavolio rimsku književnost) i svetih knjiga. U tome je razdoblju intenzivno učio hebrejski i aramejski jezik. Godine 380. i 381. živio je u Konstantinopolu, u kojemu mu je duhovnim mentorom bio Grgur Nazijanski i približio mu učenje Origena, jednoga od prvih prevoditelja Biblije. Između 382. i 385. živio je u Rimu. Ondje je do 384. bio tajnikom i savjetnikom pape Damaza I. Kako je dugim jezikom stekao velik broj neprijatelja, nakon smrti toga pape morao je pobjeći iz Rima ponovno na Bliski istok. Između ostaloga su ga optuživali i za nečasno postupanje prema udovicama Pauli i Marceli. Koliko su optužbe bile utemeljene, pokazuje podatak da su i on i obje udovice naknadno proglašeni svetima. Nakon boravka u Antiohiji i Aleksandriji godine 386. dospio je u Betlehem te je u tome gradu preveo najveći dio *Biblije*. Nakon smrti muža ondje mu se s kćeri Eustokijom pridružila udovica Paula koja mu je darovala zemljište i izgradila kuću za žene koje su tražile povučen redovnički život. Godine 410. Jeronim je primao u Svetu Zemlju žrtve vandalskih upada. Umro je 30. rujna 419. ili 420. u Betlehemu te se ove ili sljedeće godine slavi 1600 godina od njegove smrti.

Jeronimova su najvažnija djela prijevod *Biblije* nazvan *Vulgata* (prevodio je *Sveto pismo* 383. – 405./406.), hagiografska djela posvećena svetomu Pavlu prvomu pustinjaku, svetomu Hilarionu i svetomu Malku te zbirku životopisa *De Viris Illustribus* (392. – 393.), u kojoj je prvi posvećen svetomu Petru, a posljednji samomu autoru. Ujedno je autorom 117 pisama. Kao prevoditelju zamjeralo mu se odstupanje od *Septuaginte*, prijevoda *Staroga zavjeta* na grčki, koji je čak i sveti Augustin smatrao božanski nadahnutim, brzina prevođenja te redigiranje nekih starijih prijevoda, poput *Heksaple*, kritičkoga prijevoda *Staroga zavjeta* Origena Aleksandrijskoga (oko 184. – oko 253.), kojega su neki držali krivovjercem.

Sveti je Jeronim, kao najplodniji kršćanski autor nakon svetoga Augustina, zaštitnik prevoditelja, knjižničara i enciklopedista, ali i studenata, isposnika i slabovidnih. Njegovo su ime pronijela četiri katolička reda: Jezuiti svetoga Jeronima (osnovao ih je 1360. Giovanni Colombini iz Sijene, 1606. red se prometnuo u zajednicu vjernika ukinutu 1668.), Pustinjaci svetoga Jeronima (osnovao ih je Carlo da Montagnelli iz 1405. u toskanskome gradu Fiesoli, a ukinuo 1668. papa Klement IX.; smatrani su dominikancima), Siromašni pustinjaci svetoga Jeronima (red su osnovali Pietro Gambacorta i Nicola da Forca Palena početkom XV. stoljeća, a 1933. ukinuo ga je papa Pio XI.) i Red svetoga Jeronima (muški su red osnovali Pedro Fernández y Pecha i Fernando Yáñez y de Figueroa krajem XIV. stoljeća u Toledu; naknadno je osnovan i ženski red; red je uživao potporu španjolskih kraljeva i širio kršćanstvo na Antile i Karibe, a njegove se pripadnike naziva i jeronomitima).

Spomenimo i da postoji još jedan sveti Jeronim, Mlečanin sveti Jeronim Emilijani (1486. – 1537.), zaštitnik siročadi i zapuštene mladeži.

Sveti Jeronim i Hrvati

Štovanje se svetoga Jeronima zarana proširilo hrvatskim krajevima jer je sveti Jeronim bio uzorom i latinistima i glagoljašima. Godine 1248. papa Inocent IV. dopustio je uporabu glagoljice na molbu senjskoga biskupa Filipa navodeći kako „u Slavoniji postoji osobito pismo za koje svećenstvo dotične zemlje potječe od blaženoga Jeronima”. Pritom se ne misli na današnju Slavoniju, nego na krajeve napuštene Slavenima u kojima se glagoljalo. Glagoljaši su Jeronima često nazivali Hrvatinom, a i sam je Vatikan poticao teoriju da je sveti Jeronim tvorac glagoljice kako bi Hrvate odmaknuo od ćirilometodske tradicije. Predaju je o svetome Jeronimu kao Hrvatima, koju je prvi put u XIII. stoljeću zapisao Toma Arhiđakon, u zapadnu Europu prenio Juraj Slovinač (1355./1360. – 1416.), pisac glagoljske početnice, koji je doktorirao na Sorboni. S latinskoga je u XIV. stoljeću prevedeno djelo *Život i smrt svetoga Jeronima*, koje je 1508. tiskano u Senju. Dvanaesteraka se legenda o svetome Jeronimu, kao dodatak proširenoj glagoljaškoj inačici navedenoga djela, pripisuje Marku Maruliću. Posebno je bila poznata legenda *Sveti Jeronim i lav*, po kojoj je sveti Jeronim izvadio trn lavu u samostanu u Betlehemu, te mu je lav postao pratiteljem. Kako su redovnici zahtijevali da lav zaradi hranu za sebe, sveti mu je Jeronim naložio da bude pratitelj samostansku magarcu. Jednom je zgodom lav odlutao u pustinji ostavivši magarca nezaštićena.

Magarca su oteli razbojnici i prodali trgovcima iz karavane, a redovnici su pomislili da ga je lav pojeo, te su mu za pokoru odredili da nosi drva umjesto magarca. Na koncu je lav sam pronašao magarca te doveo cijelu karavanu pred samostan kako bi dokazao vlastitu nevinost. Ta je legenda utjecala i na likovne prikaze svetoga Jeronima na kojima se, kao na bakrorezu Albrechta Dürera *Sveti Jeronim u ćeliji*, svetac prikazuje u pratnji lava.

Ime je svetoga Jeronima ponijela Provincija svetoga Jeronima franjevac konventualaca, koja se nekoć protezala od Trsta do Drača. Upravo se u priobalju nalazi najviše crkava posvećenih svetomu Jeronimu, poglavito između Splita i Kotora. Papinski hrvatski zavod svetoga Jeronima u Rimu okuplja sve istočnojadranske (nad)biskupije u kojima je hrvatski jezik bogoslužni, od Porečke i Pulske biskupije do Barske nadbiskupije. Hrvati su štovanje svetoga Jeronima prenijeli i na druge kontinente, primjerice u Chicago u Sjedinjenim Američkim Državama.

O svetačkome imenu Jeronim

Hrvatsko ime *Jeronim* potječe od latinskoga *Hieronimus* i grčkoga *Hierónymos*, što je složeno od *hierós* 'svet' i *ónoma* 'ime'. Imenski je lik *Jerolim* nastao disimilacijom *n...m*

> *l...m* od izvornoga *Jeronim*, što je usporedivo s talijanskim likom *Gerolamo*. Od stranih likova spomenutoga imena izdvojiti ćemo engleski *Jerome*, njemački *Hieronimus*, francuski *Jérôme*, španjolski *Gerónimo* (od toga lika potječe i englesko ime jednoga od najpoznatijih indijanskih poglavica Goyathlaya, koji je na blagdan svetoga Jeronima izvojevao pobjedu nad Meksikancima) i *Jerónimo*, talijanski *Gerolamo* i *Girolamo*, mađarski *Jeromos*, češki *Jarolím* i *Jeroným*, poljski *Hieronimus*, slovački *Hieroným* te slovenski *Eromen*, *Hieronim*, *Hijeronim* i *Jeronim*. Među pravoslavnim Slavenima ime je potvrđeno razmjerno kasno (usp. bugarski *Йероним*, srpski *Јероним*, ruski *Иероним*).

Latinski je lik svetačkoga imena *Jeronim* potvrđen na hrvatskome ozemlju od XII. stoljeća, isprva u Kotoru, a u XV. stoljeću zabilježen je latinizirani lik *Jeronimus*. Petar Zoranić zapisao je 1536. imenski lik *Hieronim*. Drugi je temeljni lik *Jerolim* potvrđen od XIV. stoljeća. U *Istarskome*

razvodu u XIII./XIV. stoljeću zabilježen je mjesni lik *Rumin*. Pokraćeni je lik *Jere* zabilježen u XVI. stoljeću ponajprije u djelima Hanibala Lucića i Petra Hektorovića, a istodobno su zabilježena i izvedena muška imena *Jerko* (isprva u Slavoniji) i *Jerkula* (koje je nosio jedan konavoski knez) u pjesmi Nikole Nalješkovića: *Budući ja u Konavlah s veće družine, od strane svih pisah gospodinu Jerkuli Bobaljeviću, koji bješe u toj doba tuj knez*. Od ženskih je imena najranije potvrđeno osobno ime *Jerka*, u XVIII. stoljeću.

Temeljno ime *Jeronim* danas nosi 216 stanovnika Republike Hrvatske, a *Jerolim* 212. Od muških je inačica temeljnoga imena *Jeronim/Jerolim* najrasprostranjenije izvedeno ime *Jerko* s 1960 nositelja, pokraćeno ime *Jere* ima 586 nositelja, a hibridno *Jeroslav* 25. Temeljno žensko ime *Jerolima* nosi 19 stanovnica Republike Hrvatske, a *Jeronima* 10. Od ženskih inačica temeljnoga imena *Jeronima/Jerolima* najzastupljenije je žensko ime *Jerka* s 355 nositeljica, a vrlo je rijetko hibridno ime *Jeroslava* s 10 nositeljica. Treba napomenuti kako se žensko ime *Jerka* na srednjodalmatinskim otocima često miješa sa ženskim imenom *Jelka*. Najčešće je prezime tvoreno od neke inačice svetačkoga imena *Jeronim* prezime *Jerковиć* (< *Jerko*), koje ima 3772 nositelja. Povijesno ime *Rumin* odrazilo se u istopisnome istarskom prezimenu koje ima 50 nositelja, a vjerojatno mu je srodno istarsko prezime *Runko* sa 152 nositelja. U hrvatskome se prezimenskom fondu u prezimenu *Oremuš* (194 nositelja) odrazio mađarski lik svetčeva imena *Jeromos*.

Je li moguće podnijeti Dalmatinca?

Život su i djelo svetoga Jeronima duboko utkani u hrvatsko narodno biće. Iako sveti Jeronim nije bio Hrvat, rodio se u Dalmaciji te je na primjeru njegova života razvidno kako ljude ne određuju samo narodnost i jezik nego i prostor, koji itekako utječe na temperament. Glagoljaško je nazivanje svetoga Jeronima Hrvatinom odrazom višestoljetne romansko-hrvatske simbioze tijekom koje su Hrvati kao slavenski narod primili kršćanstvo i sljubili se s morem istodobno zadržavši vlastite običaje prenesene iz pradomovine. Štoviše, crkve, župe i katoličke udruge omeđuju hrvatski prostor od Štrigove u Međimurju na sjeverozapadu do Herceg-Novoga i Bara na jugoistoku, a štovanje su svetoga Jeronima hrvatski iseljenici prenijeli preko Jadrana (do Rima) i Atlantika (do Chicaga). Sveti Jeronim ruši i predrasudu o učenjacima kao nužno miroljubivim staloženim osobama. Jeste li istinski Dalmatinac, moći ćete utvrditi jedino ako otpustite Jeronima u sebi i upitate osobu do sebe je li požalila što ste Dalmatinac.